

چهارشنبه | ۴ مرداد ۱۴۰۲

۸ مهر ۱۴۴۵

شماره ۵۳۰۰

فرهنگ رضوی

شهرستان‌ها

مروری بر آداب و رسوم عزاداری سالار شهیدان در روستاها و شهرهای خراسان رضوی

در روزهای محرم که بیشتر شهرها سیاه پوش می‌شوند، عزاداری‌ها هم به شیوه‌های گوناگون انجام می‌شود که آداب و رسوم روزهای محرم در هر شهر حال و هوای خاصی دارد. عزاداری محرم با فرهنگ و آداب روستاها و شهرهای مختلف در هم آمیخته شده است. هر یک از مناطق استان خراسان رضوی، سبک و سیاق خود را در عزاداری و برپایی مراسم سوگواری دارند. در بسیاری از سنت‌های عزاداری شهرها، شباهت‌های فراوانی هم وجود دارد. برپایی دسته‌های عزاداری، تعزیه، گرداندن علم و نخل و تهیه غذای نذری از جمله مراسمی است که در روستاها و شهرهای مختلف استان بر گزار می‌شود. این سنت‌ها به قدری جالب توجه‌اند که مردم را از سراسر کشور به تماشا دعوت می‌کنند. هیئت‌ها و دسته‌های عزاداری، زنجیرزنی، بختن نذری، علم کشی و شام غریبان از جمله مراسمی است که در روزهای محرم به ویژه تاسوعا و عاشورا بر پا می‌شود. از طرفی مراسم خطبه خوانی و بر نامه شام غریبان در حرم مطهر امام رضا(ع) و ورود دسته‌های عزاداری به حرم نیز از آیین‌های مردم خراسان رضوی در ماه محرم است. این در حالی است که بر اساس اعلام میراث فرهنگی و گردشگری استان، در این زمینه حدود ۳۶ آیین تاریخی به عنوان میراث ناملموس کشور ثبت شده است که آیین نخل بندانی و نخل گردانی هفتم محرم یجستان، مراسم سنگ‌زنی صد خروسیزار، مراسم تعزیه خوانی مشهد، شبیه خوانی و شبیه گردانی روستای سنو، مراسم چادر پوشان حسینییه قنادها، تعزیه روستای ریوند شهرستان داورزن، مراسم سوال و جواب روز عاشورای چشم‌ام و مراسم نخل گردانی ریاب کتاباداز از مهم‌ترین آیین‌های سنتی در ایام ماه محرم است که در شهرها بر گزار می‌شود.

سبزوآر، شترآیین های عزاداری

سوگواری شهادت مظلومانه سومین اختر تابناک آسمان امامت در دیار سربداران با آیین‌های مختلفی همراه است که ریشه در فرهنگ و تمدن مردم سبزوآر دارد. مردم سبزوآر در عزاداری سنتی مانند سینه‌زنی و زنجیرزنی، با اجرای آیین‌های تاریخی در دهه اول محرم به عزاداری می‌پردازند.

سنگ‌زنی روستای صد خرو داورزن

آیین عزاداری سنگ‌زنی دهه اول محرم از سالیان گذشته در روستای صدخرو داورزن اجرامی شود که در این مراسم عزاداران به نشانه اندوه و تالم شدید با برهم‌زدن دو چوب یا سنگ و خواندن ذکرهایی در عزای سالار شهیدان، به سوگواری می‌پردازند.

چادر کشی حسینییه قنادها

حسینییه قنادها در سبزوآر مربوط به اواخر دوره

«علم گردانی» و «نیشابور

«علم» در فرهنگ عاشورایی مردم خطه نیشابور، قدمتی دیرینه دارد. از همین رو ساختن آن نیز بخشی از هویت و فرهنگ مردم این دیار است که ریشه در فرهنگ، هنر و تاریخ آن دارد. فن «علم سازی» نیشابور یکی از هنرهای سنتی و صنایع دستی شهرستان نیشابور است که از قدیم به صورت سرو برافراشته تولید و در سطح کشور در مراسم مذهبی به ویژه عزاداری سید و سالار شهیدان از آن استفاده می‌شود. علم نیشابور با قدمت بیش از ۳۰۰ سال در فرهنگ اسلامی ما جایگاه ویژه‌ای دارد. این نماد مذهبی منحصر به فرد که در مراسم عزاداری سرور و سالار شهیدان مورد استفاده قرار می‌گیرد، توسط خاندان علمدار در نیشابور ساخته می‌شود و در میان دسته‌های مذهبی سراسر استان و کشور از اهمیت خاصی برخوردار است. علم نیشابور نماد مذهبی منحصر به فردی است که در هیچ کجای ایران تاکنون ساخته نشده و مختص شهرستان نیشابور است.

علم گردانی در روستاها

علم گردانی به عنوان آیینی سنتی مذهبی، یکی از نمادهای فرهنگ سوگواری در نیشابور است. این آیین همه‌ساله توسط عزاداران و ارادتمندان به امام حسین (ع) در روستاهای نیشابور و با «علم

چهارشنبه | ۴ مرداد ۱۴۰۲

۸ مهر ۱۴۴۵

شماره ۵۳۰۰

فرهنگ رضوی

شهرستان‌ها

«نخل گردانی» و «کناباد

مراسم عزاداری محرم و آیین‌های سالروز شهادت حضرت اباعبدالله...الحسین (ع) در گناباد که خطه «قات، قنوت وقناعت» خراسان شناخته می‌شود، با آداب و رسوم مختلف وریشه‌داری عجین شده که بر خاسته از مبانی دینی و فرهنگ اصیل این منطقه است. مردم گناباد در کنار سوگواری و سینه‌زنی و زنجیرزنی با آداب و رسومی مانند نخل بندانی، نخل گردانی، تعزیه خوانی و تعزیه گردانی، آیین «حسن حسین» و «وایلائی «مند»، ارادت خود را به سید و سرور و سالار شهیدان حضرت اباعبدالله...الحسین (ع) نشان می‌دهند. هشت آیین ماه محرم گناباد شامل نخل گردانی قصبه شهر، نوقاب، و ستاهای رهن و ریاب، شبیه خوانی نوقاب و ریاب، و «وایلائی «مند» و «حسن حسین» بیدخت، در فهرست آثار ناملموس و معنوی کشور به ثبت رسیده که نشانه ریشه‌داری و قدمت این آداب و رسوم در این خطه است.

«علم ندان» و «خلیل آباد

یکی از آیین‌های سنتی و عاشورایی شهرستان خلیل آباد در ماه محرم، مراسم «علم بندان» است که نشانی از دلدادگی مردم این شهرستان به اهل بیت (ع) و سید و سالار شهیدان محسوب می‌شود. در این مراسم سادات، پیر غلامان، بزرگان شهر و دوستداران اهل بیت (ع) در محلی گرد هم می‌آیند و بر تیری چوبی به ارتفاع سه تا پنج متر، پارچه‌های سیاه و سبزی را که مردم وقف این کار کرده‌اند، می‌آورند و در محل‌های عزاداری نصب می‌کنند. در برخی از مناطق نیز افرادی این علم‌ها را در جلوی دسته‌های عزاداری حمل می‌کنند.

تعزیه خوانی و «کاشتر

اهالی کاشمر در ماه حزن و اندوه حسینی، حال و هوای عجیبی دارند و همه ساله در آستانه ماه محرم باغباروبی و سیاه پوش کردن حسینیه‌ها و تکایا، فضا را برای عزاداری سرور و سالار شهیدان و یاران با وفایش آماده می‌کنند. محرم، ماه پیروزی خون بر شمشیر، در واقع بازسازی و یادآوری واقعه خونین کربلاست و پرشورترین سوگواری‌های این ایام از یکم تا یازدهم محرم و اربعین امام حسین (ع) و یارانش است که نشانه علاقه و ارادت مردم این خطه به سرور و سالار شهیدان است.

سوگواران حسینی در کاشمر در این ایام با برگزاری مراسم سینه‌زنی و تعزیه خوانی، واقعه خونین کربلا را در اذهان زنده می‌کنند و به یاد امام مقتدای خود به عزاداری می‌پردازند.

«علم ندان» و «بردسکن

یکی از سنت‌های دیرین مردم شهرستان، مراسم علم بندان است. یک محقق فرهنگ عامه شهرستان بردسکن در گفت‌وگو با خبرنگار ما در این باره اظهار کرد: مراسم علم بندان از دیرباز به عنوان یک سنت در شهرستان بردسکن بر سوم بوده است؛ مردم و ارادتمندان خاندان عصمت و طهارت قبل از فرارسیدن ماه محرم به استقبال این ماه می‌روند و تکایا را سیاه پوش می‌کنند. «مجتبی نظام آبادی» افزود: جمعی از بانوان و مردان با چادرهای رنگارنگ اقدام به بستن علم می‌کنند و کسانی که نذر و نیازی دارند، در این مراسم شرکت می‌کنند. کسانی که علم را می‌بندند، با ذکر صلوات و چاووشی خوانی و دود کردن اسپند مراسم علم بندان را انجام می‌دهند. نظام آبادی گفت: این آیین در همه تکایای سطح شهرستان بردسکن انجام می‌شود و این نماد را به عنوان احیاگر یاد شهدای کربلا و سربریده امام حسین (ع) بر سر نیزه می‌دانند. این محقق فرهنگ عامه درباره سنت‌های عزاداری مردم شهرستان بردسکن اظهار کرد: از دیرباز مانده به محرم، هر هیئتی برای خود تعدادی «علم» به عنوان نماد محرم می‌بندد و

روزنامه

سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی

خراسان رضوی

نماد قامت حضرت علی اکبر (ع)، پنجه‌های فلزی نخل نماد دستان ابوالفضل العباس (ع)، زنگ، نماد زنگ کاروان امام حسین (ع) و سیب سرخ نماد خون سرور و سالار شهیدان (ع) و میوه بهشتی است.

یک کارشناس میراث فرهنگی گناباد در این باره می‌گوید: پارچه‌های زینتی نخل نمادی از حمله قاسم بن حسن (ع) و تنوع رنگ این پارچه‌ها نشان دهنده تنوع افکار و عقاید، ایده‌ها و مذاهب گوناگون است که در ایام محرم در قالب یک هدف و اعتقاد به امام حسین (ع) به صورت متمرکز و متحد به عزاداری می‌پردازند. علیرضا شناسایی افزود: تشییع نمادین در فرهنگ ایران پیشینه‌ای طولانی دارد و نمونه برجسته آن، آیین سالیانه سوگ سیاوش و حمل تابوت او بوده است و نخل بندی و تزئین نخل، به عنوان تابوت برای مردگان جوان، مشاهیر یا افراد محبوب سابقه‌ای هزاران ساله در این دیار دارد که بعد از واقعه عاشورا و از جمله طی سده‌های گذشته و به ویژه از دوران صفویه، به عنوان نمادی برای یادبود عزاداری سرور و سالار شهیدان (ع) رواج بیشتری یافته است.

عزاداری با پارچه‌های رنگارنگ و زیبا بسته می‌شود. بعد از بستن و تزئین علم، آن را سر در مکانی که مراسم عزاداری بر گزار می‌شود، می‌گذارند؛ علم بندان توسط بزرگان شهر انجام می‌شود و بقیه مردم در دور علم حضور دارند و یک نوحه کوتاه می‌خوانند و با ذکر صلوات علم بسته می‌شود.

● مراسم پرده خوانی عاشورایی در خلیل آباد

پرده خوانی نوعی آیین نمایشی مذهبی ایران است که در آن فردی با عنوان پرده خوان از روی تصویرهای منقوش به پرده مصائب اولیای دین و به ویژه واقعه کربلا را با کلامی آهنگین روایت می‌کند. نقش این پرده‌ها عامیانه و بر معنای تخیلات نقاش، گفته‌ها و نوشته‌های تاریخی و افسانه‌ای و نوعی از نقاشی موسوم به قهوه‌خانه‌ای است.

عزاداران است. بر این اساس حسینییه حیدری کاشمر در روز پنجم و حسینییه علی اکبری در روز ششم از عزاداران استقبال و پذیرایی می‌کنند. در روز هفتم و هشتم حسینییه‌های علی اصغر و مهدیه میزبان دسته‌های سینه‌زنی هستند.

حسینییه ابوالفضلی شهرستان هم در روز تاسوعای حسینی میزبان هیئت‌های عزادار است.

روز دهم محرم، اوج حرکت دسته‌های عزاداری در کاشمر است که تبلور عشق و ارادت و دلدادگی مردم این خطه به ساحت مقدس ائمه اطهار و اهل بیت (ع) است و عزاداران حسینی عزاداری حضور چشمگیری دارند. در این ایام مردم در نقاط مختلف شهر، با برپایی ایستگاه‌های صلواتی، نذری‌های خود را توزیع می‌کنند. طبق یک سنت دیرینه، حرکت دسته‌های سینه‌زنی از صبح روز پنجم ماه محرم در سطح شهر آغاز می‌شود و تا روز یازدهم هر روز یکی از هیئت‌های بزرگ شهر میزبان

● نخل گردانی

از جمله آداب و رسوم مردم در مناطق شهری و روستایی گناباد آیین نخل بندانی و نخل گردانی در ماه محرم و از جمله در روزهای تاسوعا و عاشورای حسینی است. در بستن نخل از پارچه سیاه، چوب نخل، شمشیر و نیزه، آینه و سرو و نخل استفاده می‌شود که هر کدام معنای خاصی دارد و این آیین به عنوان یکی از مهم‌ترین آیین‌های عزاداری گناباد، قدمتی طولانی در تاریخ دارد. پارچه سیاه نخل نماد سوگ و ماتم، چوب نخل نماد پیکر مطهر سیدالشهدا (ع) و شمشیر و نیزه نماد تیر و نیزه‌های وارد شده بر بدن امام، آینه نماد نور وجود حضرت سیدالشهدا (ع) و سرو و نخل

مردم شهرستان خلیل آباد هر سال قبل از فرا رسیدن ماه محرم، با برگزاری مراسم سنتی علم بندان، خود را برای عزاداری سرور و سالار شهیدان امام حسین (ع) آماده می‌کنند. مراسم علم بندان اولین مراسمی است که در شروع ماه محرم برای اعلام عزاداری سید و سالار شهیدان با حضور سادات و بزرگان هیئت برگزار می‌شود. طی برگزاری این مراسم علم‌های

سوگواری ماه محرم در کاشمر همچون سایر نقاط کشور با آداب و مراسم خاصی از جمله تعزیه خوانی همراه است و عاشقان خاندان عصمت و طهارت از اولین شب محرم در پای منبرها، سخنرانی‌ها و مجالس سوگواری و عزاداری حضور چشمگیری دارند. در این ایام مردم در نقاط مختلف شهر، با برپایی ایستگاه‌های صلواتی، نذری‌های خود را توزیع می‌کنند. طبق یک سنت دیرینه، حرکت دسته‌های سینه‌زنی از صبح روز پنجم ماه محرم در سطح شهر آغاز می‌شود و تا روز یازدهم هر روز یکی از هیئت‌های بزرگ شهر میزبان

هیئت‌ها با نظمی خاص با علم و دسته‌های سینه‌زنی و زنجیرزنی عزاداری می‌کنند و زمانی که وارد تکیه می‌شوند، به سینه‌زنی می‌پردازند. وی در باره شب هفتم محرم گفت: شب هفتم محرم از هر هیئتی دسته‌های سینه‌زنی و زنجیرزنی و سنج‌زنی به راه می‌افتند که با این هیئت علم‌های رنگارنگ (که نماد عزاداری است) دیده می‌شود. در بین هیئت‌ها نیز در هر ۵۰ متری یک نفر اسپند دود می‌کند. این پژوهشگر افزود: شب هشتم محرم هم که شب تاسوعای حسینی است، هیئت‌ها در حین حرکت یا حسین (ع) گویان سینه و زنجیر می‌زنند تا به تکیه برسند. سپس در تکیه یک روحانی بر منبر می‌رود و در باره قیام حضرت اباعبدالله...الحسین (ع) مطالبی بیان می‌کند. وی ادامه داد: شب نهم محرم دسته‌های سینه‌زنی و زنجیرزنی مثل شب‌های گذشته به حرکت درمی‌آیند. در شب دهم محرم که شب عاشورای حسینی است، جوانان و خردسالان بیشتر از همه در مراسم سوگواری شرکت می‌کنند و به سینه‌زنی و زنجیرزنی می‌پردازند. این پژوهشگر فرهنگ عامه تصریح کرد: در روز عاشورا نیز پس از اتمام مراسم عزاداری، نماز ظهر عاشورا در گلزار شهدا اقامه و سپس هر کسی در هیئت خود به صرف ناهار دعوت می‌شود. شب یازدهم هم مراسم شام غریبان توسط عاشقان حسینی با اهدای یک شمع و گذاشتن آن داخل شمعدان ویژه برگزار می‌شود.

«علم ندان» و «شرعور

کار علم بندی یا علم آرابی از صبح روز اول ماه محرم آغاز می‌شود و تا صبح روز تاسوعا ادامه می‌یابد.

اوایل ماه محرم برگزار می‌شود.

آیین علم بندان شهر «خور» به شماره ۲۶۱۱ در فهرست میراث فرهنگی ناملموس ملی کشور نیز ثبت شده است.

کار علم بندی یا علم آرابی از صبح روز اول ماه محرم آغاز می‌شود و تا صبح روز تاسوعا ادامه می‌یابد.